

Ρωμανός ο Μελωδός και ο Ύμνος της Γέννησης

«Η παρθένος σήμερον τον υπερούσιον τίκτει,

Και η γη το σπήλαιον τω απροσίτω προσάγει.

Άγγελοι μετά ποιμένων δοξολογούσι,

Μάγοι δε μετά αστέρος οδοιπορούσι.

Δι' ημάς γαρ εγεννήθη

Παιδίον νέον, ο προ αιώνων θεός»

(Ταπεινός Ρωμανός)

Ένα αξιόλογο δείγμα ποιητικής δημιουργίας του σημαντικότερου και πολυγραφότερου ίσως υμνογράφου της Ορθόδοξης Εκκλησίας, του Ρωμανού του Μελωδού, αποτελεί ο Ύμνος που απευθύνεται στη γέννηση του Χριστού.

Σύμφωνα με τις πληροφορίες που μας δίνει το Συναξάριό του ο Ρωμανός γεννήθηκε στην Έμμεσα (σημερινή Χομς) της Συρίας στα τέλη του 5ου αιώνα, εποχή της μαχόμενης Ορθοδοξίας. Η στιβαρή ελληνική του μόρφωση δεν αποκλείει να υπήρξε τρόφιμος της ονομαστής Σοφιστικής Σχολής της Βηρυτού. Η κλίση του ήταν βέβαια προς την Εκκλησία και υπηρέτησε ως διάκονος στον κεντρικό ναό της Αναστάσεως, ενώ αργότερα έφτασε στη βασιλίδα των πόλεων (Κων/πολη) προς ολοκλήρωση της πορείας του. Τούτο έγινε στα χρόνια της βασιλείας Αναστασίου Α' (491-518). Ο Ρωμανός διέμεινε στη Μονή της Θεοτόκου εν τοις Κύρου. Εκεί λειτουργούσε και συνέθετε με πάθος το πλήθος των ύμνων του μέχρι την κοίμησή του και την ταφή του. Φαίνεται, ότι εκεί βρήκε το ιδεώδες περιβάλλον για την ανάπτυξή του, και προφανώς καλούς αποδέκτες για το έργο του, αν κρίνουμε από τη φήμη του και φυσικά από τις παραγγελίες που πρέπει να δεχόταν από μοναστήρια και ναούς για τη σύνθεση των «ύμνων». Στο Ρωμανό αποδίδονται χίλια κοντάκια (ύμνοι) και μάλλον είναι συμβατικός αριθμός που δείχνει το μεγάλο όγκο της ποιητικής δημιουργίας του. Σήμερα του αποδίδονται γύρω στα 85, κατά προσέγγιση πλήρη ή αρκετά ολοκληρωμένα, κοντάκια.

Ο Ρωμανός άνθησε σε εποχή δόξας και μεγαλείου. Στο θρόνο ηγεμόνευε ο Ιουστινιανός και η αυτοκρατορία βρίσκεται στη φάση της πολυδύναμης ανάπτυξης. Εδαφική εξάπλωση και οικονομική ακμή, θεσμική συγκρότηση και νομοθετική στερεότητα, θεολογική ανασύνταξη, μνημειώδη κτίσματα, ψηφιδωτά, τοιχογραφίες μια εποχή προς την οποία έπρεπε να αντιστοιχεί ένας μεγαλόπνοος ποιητής. Ήταν ο «Ελληνοσύρος μάγος» όπως δικαιολογημένα τον χαρακτήρισε ο Ελύτης. Έλληνας στη γλώσσα που ανταποκρίθηκε στο κάλεσμα της στιγμής. Το βάθος της ψυχής και το ταλέντο του, ενισχυμένο από το θεολογικό του εύρος, μαζί με την άνεση, τα ερεθίσματα και την αποδοχή της εποχής, τον έκαναν ικανό να προχωρήσει τον ύμνο πέρα από το σημείο που τον είχαν αφήσει οι παλαιότεροι. Το έκανε με μαστοριά και τον οδήγησε στη μορφική τελειότητα κι εκλέπτυνση, του προσέδωσε περισσότερη χάρη και

πλαστικότητα. Έγραψε και στοχάστηκε ελληνικά, οδήγησε τη γλώσσα σε στιγμές μοναδικού κάλλους ως κύριος εκφραστής του κέντρου του βυζαντινού πολιτισμού.

Ο λόγος του Ρωμανού είναι μυρωδάτος κι ερωτικός. Η θέρμη της ανάσας του αποτελεί δόλωμα με το οποίο συλλαμβάνει τη λαϊκή ψυχή του θείου στοιχείου. Οι Άγιοι παρουσιάζονται ως άνθρωποι με αισθήματα και εντάσσονται στη ζωή με γήινο πραγματισμό. Καθώς η χριστιανική σκέψη κινείται έντονα στο χώρο των προσώπων (σύμφωνα με το Γ. Φλωρόφσκι) και η ποίηση χρησιμοποιεί λέξεις, είναι φυσικό να θεωρήσουμε ότι Ρωμανός χρησιμοποιεί τις λέξεις σαν να είναι πρόσωπα. Η φυσικότητα, η αμεσότητα, η χάρη της επικοινωνίας προσφέρονται μέσω της φυσικότητας των θεατρικών δρωμένων. Ο Ρωμανός αναλύει εικονοληπτικά τα θεολογικά του διδάγματα χωρίς να καταφεύγει στο δογματισμό. Η θεολογία διατυπώνεται ποιητικά, γίνεται υψηλή θεολογική λειτουργία, καθώς η ποίηση υπερέχει του άκαμπτου δογματικού λόγου. Η σταθερή του προσήλωση στην Ιερή Παράδοση και το πνεύμα των Γραφών δεν τον εμποδίζει να δανείζεται συμπληρωματικά στοιχεία από τα Απόκρυφα Ευαγγέλια και να προεκτείνει τα επεισόδια με φανταστικούς διαλόγους. Τα πρόσωπα του Ρωμανού (ακόμα και ο Άδης) πάλλονται από μια εσωτερική θέρμη και μιαν οικειότητα που εγγίζει την ουσία του «φιλανθρώπου» στοιχείου, όπως το ενσαρκώνει ο Χριστός.

Η παράδοση θέλει το Ρωμανό θεόπνευστο. Όπως η Αθηνά βγαίνει με τ' άρματά της από το κεφάλι του πατέρα της έτσι και ο Ρωμανός καταπίνει τόμο χάρτου και η θεία έμπνευση εισέρχεται στο σώμα του ποιητή... Με άλλα λόγια ο Ρωμανός γεννήθηκε Ποιητής, ετάχθη να ακολουθήσει το δρόμο της υμνογραφικής δημιουργίας.

Ο περίφημος ύμνος των Χριστουγέννων «Η Παρθένος σήμερον τον υπερουσίον τίκτη» που οροθετεί την ποιητική έκφραση του Ρωμανού (δεν μπορεί να είναι πρωτόλειος) είναι ο πλέον μακροχρόνιος μέσα στους αιώνες. Ο ύμνος δεν προοριζόταν για ανάγνωση αλλά για ψαλμωδία. Χάρη στη σύζευξη του λόγου με τον ήχο αποκτούσε ο ύμνος την πραγματική σημασία και την υπόστασή του. Η σχέση του υμνωδού με το εκκλησίασμα ήτανε μυστική, γινόταν το γλυκύφθογγο όργανο που εξέφραζε τα αισθήματα των πιστών. Ο ύμνος των Χριστουγέννων ανήκει στα δεσποτικά και θεομητορικά κοντάκια, είναι ιδιόμελο και ψάλλεται σε ήχο πλάγιο β'.

Η γλώσσα του ποιητή με την καθαρότητα του λόγου, τη διαύγεια των αισθήσεων και των αισθημάτων, μένει πιστή στο πλαίσιο της λειτουργικής παράδοσης της εποχής του και προσπαθεί να γίνει όσο μπορεί περισσότερο κατανοητή από τους πιστούς προς τους οποίους απευθύνεται.

Στο Ρωμανό απονεμήθηκε η ύψιστη τιμή. Το Πατριαρχείο τον συγκατέλεξε ανάμεσα στους αγίους της Εκκλησίας και η μνήμη του τελείται την 1^η Οκτωβρίου. Μια υμνογραφία όμως του 6^{ου} αιώνα δεν μπορεί να ανταποκριθεί στις ανάγκες των ημερών μας, τις λατρευτικές και τις θεολογικές.

Σήμερα γίνονται φιλότιμες προσπάθειες μετάφρασης των ύμνων. Η ουσία της μετάφρασης είναι να μεταφέρει σε μια άλλη γλώσσα τους ρυθμούς, τη λεκτική ακρίβεια, τις εσωτερικές ροές και τις εντάσεις του κειμένου. Όλα αυτά όμως έχουν εξαιρετική δυσκολία. Παραθέτουμε εδώ μια μεταφραστική προσπάθεια του προοιμίου του Ύμνου των Χριστουγέννων από τον Αρχιμαντρίτη Ανανία Κουστένη:

Η Παναγία σήμερα στον κόσμο φέρνει ως άνθρωπο τον

Άκτιστο Θεό,

Και η γη το Σπήλαιο στον Απροσπέλαστο παρέχει.

Άγγελοι με τους βοσκούς δοξολογούνε

Και μάγοι έρχονται στο δρόμο με τ' αστέρι.

Αφού προς χάρη μας γεννήθηκε

Νέο Παιδί, ο 'Άχρονος Θεός.

Είναι γεγονός ότι κάθε εποχή έχει τα δικά της ταλέντα που πρέπει να αξιοποιούνται. Υπάρχουν και σήμερα αξιόλογοι υμνογράφοι που πιθανόν να μπορούν να ανταποκριθούν σε ένα αντίστοιχο κάλεσμα με εκείνο που έγινε στο Ρωμανό το Μελωδό. Ας ευχηθούμε η Ορθόδοξη Εκκλησία μας να αντιληφθεί ότι αυτό αποτελεί επείγουσα αναγκαιότητα για έναν σύγχρονο τρόπο λατρείας και προσευχής έτσι ώστε να μην καταντήσει ο χώρος των εκκλησιών αυτό που είχε στηλιτεύσει ο ιερός Χρυσόστομος « ως θέατρον προς τέρψιν» και μάλιστα των ολίγων.

Βιβλιογραφία: (1). Ρωμανού του Μελωδού τρεις Ύμνοι, εισαγωγή και μετάφραση Κυρ. Χαραλαμπίδης, εκδ. Άγρα 1997, (2).Ρωμανού Μελωδού Ύμνοι εκδ. Χ Μπούρας 2000

Καλά Χριστούγεννα!

Ζάκυνθος 15-12-2009

Παύλος Φουρνογεράκης